

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН**

Алтын Абдыкадыровна Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Тилек кызы Эльвира менен Айнура Мусаевна Осмоналиеванын кайрылуусуна байланыштуу «атасынын ысымы атасынын аты болот» деген сөздөр менен баяндалган Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун, «Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат» деген сөздөр менен баяндалган “Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын ченемдик жобосунун, 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2023-жылдын 30-июну

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу – Э.Ж. Осконбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев, Л.Ч. Жолдошева, Л.П. Жумабаев, К.Дж. Кыдырбаев, Ж.А. Шаршеналиевдин курамында, катчы А.Т. Таалайбековдун,

кайрылуучу тарап – ишеним кат боюнча А.А. Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Тилек кызы Эльвиранын, Айнура Мусаевна Осмоналиеванын;

жоопкер-тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Самат Кыштообекович Ысырановдун;

үчүнчү жактар – Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Алмазбек Тавалдиевич Молдобаевдин, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча өкүлү Маргарита Насаркановна Сапиянованын, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Кундуз Бошкочевна Аманжолованын, Кыргыз Республикасынын Санариптик өнүктүрүү министрлигине караштуу Калкты каттоо департаментинин ишеним кат боюнча өкүлү Тилек Нурбекович Нурбековдун катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүн, «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, Алтын Абдыкадыровна Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Тилек кызы Эльвира менен Айнура Мусаевна Осмоналиеванын кайрылуусуна байланыштуу «атасынын ысымы атасынын аты болот» деген сөздөр менен баяндалган Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун, «Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат» деген сөздөр менен баяндалган “Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын ченемдик жобосунун, 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык соттук отурумда карап чыкты.

Бул ишти кароого А.А. Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Э. Тилек кызы менен А.М. Осмоналиеванын өтүнүчү себеп болду. Ишти кароого талашылып жаткан ченемдердин Конституцияга ылайык келүү маселесинде табылган аныксыздык негиз болду.

Ишти соттук отурумда кароого даярдаган судья-баяндамачы К.А. Дуйшеевдин маалыматын угуп жана иштин материалдарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

Т А П Т Ы:

2022-жылдын 18-декабрында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна А.А. Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Э. Тилек кызынын, А.М. Осмоналиеванын «Жарандык абалдын актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 1, 2, 4, 5-бөлүктөрүнө, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө ылайык келишин текшерүү жөнүндө өтүнүчү келип түшкөн.

Берилген кайрылуудан көрүнүп тургандай, талашып жаткан ченем атасынын атын атасынын, асырап алуучунун, өгөй атасынын, чоң атасынын же таятасынын аттары боюнча гана өзгөртүүнү карайт, муну менен арыз ээлеринин пикири боюнча энелерди аталар менен бирдей эмес абалга алып келет, атасынын аты үчүн энелердин өзүнүн атын берүү укугун чектейт, анткени ата-энелер балдарына карата бирдей укуктарга ээ жана бирдей милдеттерди тартышат.

Э. Тилек кызы, А.М. Осмоналиева жогорудагыларга тастыктоо катары А.А. Капалова Бишкек шаарынын Свердлов районунун жарандык абалдын актыларын каттоо, паспорттоштуруу жана калкты каттоо бөлүмүнө (мындан ары – бөлүм) балдарынын фамилиясын жана атасынын атын өзгөртүү жөнүндө арыз менен кайрылгандыгын белгилешет. Алсак, 2020-жылдын 30-декабрында аталган бөлүм тарабынан А.А. Капалованын үч жашы жете элек

балдарына карата фамилиясын жана атасынын атын өзгөртүлгөндүгүнүн мамлекеттик каттоосу жүргүзүлгөн, тактап айтканда, балдардын атасынын аты катары энесинин аты көрсөтүлгөн.

2021-жылдын 28-январында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматынын алдындагы Калкты жана жарандык абалдын актыларын каттоо департаментинин доо арызы боюнча Бишкек шаарынын Свердлов райондук соту А.А. Капалованын жашы жете элек балдарынын фамилиясын жана атасынын атын өзгөртүү жөнүндө бөлүмдүн актысынын жазуусун жокко чыгаруу тууралуу чечим чыгарган.

Ушуга байланыштуу кайрылуунун авторлору Конституциянын 23-беренесинин 1, 2, 4, 5-бөлүктөрүнүн, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнүн, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнүн мааниси боюнча мамлекет тарабынан анын аймагынын чегинде жана анын юрисдикциясында турган бардык адамдардын ажырагыс жана төрөлгөндөн тартып аларга таандык болгон укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кыла тургандыгын белгилешет. Эч ким жынысы, расасы, тили, майыштуулугу, этностук таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча басмырланышы мүмкүн эмес. Кыргыз Республикасында эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге жана аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ.

Арыз ээлери бул конституциялык ченемдер Кыргыз Республикасынын укук тутумунун курамдык бөлүгү болуп саналган эл аралык келишимдердин ченемдерине да үндөшөт деп эсептешет. Алсак, Адам укуктарынын жалпы декларациясы, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт, Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө конвенция жана Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигинин Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө конвенциясында кандайдыр бир белгилер боюнча басмырлоонун болбошуна укуктары каралган.

Сот отурумунда ишти кароодо кайрылуучу тараптын өкүлдөрү А. Осмоналиева жана Э. Тилек кызы өтүнүчкө кошумча киргизген, ага ылайык

мурда берилген өтүнүч боюнча талаптардын көлөмүн көбөйтүүнү жана Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн «атасынын ысымы атасынын аты болот» деген ченемдик жобонун жана «Жарандык абалдын актылары жөнүндө» Мыйзамдын 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацынын Конституцияга ылайык келүүсүн текшерүүнү өтүнүшкөн.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, кайрылуу субъекттери талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келет деп таанууну суранышкан.

Конституциялык сот кайрылуучу тараптын өтүнүчүнө кошумчаны канааттандырууну мүмкүн деп эсептейт, анткени ал мурда билдирилген талаптар менен системалуу өз ара байланышта турат.

Жоопкер-тараптын өкүлү С.К. Ысыранов талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт, арыз ээсинин укуктарын кемсинтпейт жана төмөнкү негиздер боюнча гендердик басмырлоонун белгилери жок деп эсептейт.

“Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын талашылып жаткан ченеминде Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодексинин беренелерине шилтеме белгиленген, ага байланыштуу С.К. Ысыранов «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Мыйзамдын 32-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык ченемдик укуктук актылардын ортосунда коллизия болгон учурда укуктук мамилелердин субъекттери жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актынын ченемин жетекчиликке алаарын белгилейт.

Демек, Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгү менен балага атасынын атын ыйгаруу укугунун тартиби белгиленген, анда баланын аты ата-энесинин (аларды алмаштырган адамдардын) макулдашуусу боюнча ыйгарылат, ал эми атасынын аты атасынын ысымы боюнча же улуттук салттарды эске алуу менен ыйгарылат.

С.К. Ысыранов ошондой эле кайрылууда келтирилген жүйөлөр адамдын укуктары менен эркиндиктеринин маселелерине эле эмес, ошондой эле

коомдун негиздерине жана калктын каада-салттарына да тиешелүү экендигин белгилейт. Мында Конституциянын 65-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасында адам укуктарын жана эркиндиктерин кемсинтпеген элдик нарк, салттар жана үрп-адаттар мамлекет тарабынан колдоого алынат.

Калкты каттоо чөйрөсүндө өзгөчө талаптарды жана чектөөлөрдү белгилөө, анын ичинде мамлекеттин өзгөчөлүгү менен шартталган жарандын атасынын атын өзгөртүү Конституция менен кепилденген укуктарды жана эркиндиктерди бузуу же чектөө катары каралышы мүмкүн эмес.

Калкты каттоо чөйрөсүндөгү укуктук жөнгө салуунун мындай өзгөчөлүгү ата-бабалардын каада-салтын сактоо принциптерин ишке ашырууну камсыздайт, бул Конституциянын преамбуласында да чагылдырылган.

Ошол эле учурда Конституциянын 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрү мамлекеттин бакубаттуулугунун булагы катары үй-бүлө институтуна, кыргыз элинин каада-салттарынын жана үрп-адаттарынын сакталышына, ошондой эле эркектер менен аялдар үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууну Кыргыз Республикасы жолун жолдогондугу жөнүндө айгинелейт.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү А.Т. Молдобаев жоопкер-тараптын позициясына окшош позициясын билдирип, атасынын атынан фамилияны жана атасынын ысымын ыйгаруу кыргыз элинин салттарынын бири экендигин белгиледи. Ошону менен бирге Конституциянын 21-беренесине ылайык мамлекет адам укугун жана эркиндигин кемсинтпеген наркты, үрп-адаттарды жана салттарды сактоо менен Кыргызстан элинин маданиятынын өнүгүүсүнө камкордук көрөт.

Мындан тышкары, Кыргыз Республикасы 1994-жылы кошулган Баланын укуктары жөнүндө конвенцияга ылайык, бала төрөлгөндөн кийин дароо каттоого алынат жана төрөлгөн учурдан тартып ысымга жана жарандык алууга, ошондой эле мүмкүн болушунча өзүнүн ата-энесин билүүгө жана алардын кам көрүүсүнө укуктуу.

Буга байланыштуу, А.Т.Молдобаев баса белгилегендей, Балдар жөнүндө кодексте балдардын укуктарын жана таламдарын коргоо төмөнкү: баланын эң мыкты таламдарын камсыз кылуу максатында баланын укуктарынын жана таламдарынын биринчи кезектүүлүгүн таануу; кандай гана болбосун башка белгилери боюнча басмырлоонун жол берилбестиги; анын тагдырына байланыштуу чечимдерди кабыл алууда баланын өз пикирин билдирүү укугун камсыз кылуу; мамлекет, коомчулук, үй-бүлө тарабынан баланын укуктарын жана таламдарын коргоонун артыкчылыктуулугу; ар бир баланын дене-бой, акыл-эс, руханий, адеп-ахлактык жана социалдык өнүгүүсү үчүн зарыл болгон жашоо деңгээлине укугун камсыз кылуу; ата-энелердин өз жөндөмдүүлүктөрүнүн жана каржылык мүмкүнчүлүктөрүнүн чектеринде баланын өнүгүүсү үчүн зарыл болгон жашоо деңгээлин камсыз кылуу жоопкерчилиги принциптерине негизделет.

Ошол эле учурда А.Т. Молдобаев, эгерде жашы жеткен адам максаттуу түрдө энесинин атын алгысы келсе, анда бул анын тандоосу жана, негизинен, буга жол берилет жана мүмкүн деген бөлүгүндө кайрылуучу тараптын жүйөлөрү менен макул болду. Ал ошондой эле бул маселени чечүү конституциялык контролдоо органынын ыктыяры экендигин белгиледи.

Жогорку соттун өкүлү М.Н. Сапиянова тарабынан балага атасынын, асырап алуучунун, өгөй атасынын, атасынын же энесинин линиясы боюнча чоң атасынын ысымдары боюнча атын ыйгаруу тартиби баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуунун конституциялык принцибине жооп берсеери белгиленген, анткени ал ата-энесинин үй-бүлөлүк абалына негизделген мүмкүн болуучу стигмадан баланы коргойт. Мында бул жагдай эркек (атасы) менен бирдей шартта аялдын (эненин) балага карата ата-энелик укуктарын ишке ашыруусуна жана милдеттерин аткаруусуна тоскоолдук кылбайт, ошондой эле ата-энелердин балага карата ата-энелик укуктары жана милдеттери боюнча түрдүү шартты койбойт.

М.Н. Сапиянова ошондой эле, мыйзамдар менен энесинин атын ыйгарууга тыюу салынбагандыгын жана бул өтүнүчтү жашы жеткен жаран

берген болсо, балким Жогорку соттун позициясы башкача болмок деп белгиледи. Ошол эле маалда ал эгер мыйзам чыгаруучу муну мүмкүн деп эсептесе, анда балким, коом бара-бара энесинин атын алууну кабылдоого даяр болуп калышы мүмкүн экенин белгиледи.

Юстиция министрлигинин өкүлү К.Аманжолова менен Санариптик өнүктүрүү министрлигине караштуу Калкты каттоо департаментинин өкүлү Т.Нурбековдун позициялары мазмуну боюнча жоопкер тараптын позицияларына окшош болду.

Ошону менен бирге, Юстиция министрлигинин өкүлү укуктук жөнгө салуунун жоктугу талашылып жаткан ченемди Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келет деп таанууга негиз болбошу керек деп болжолдойт. Зарыл болгон учурда жарандык абалдын актыларын каттоо чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган бул чөйрөдө жүргүзүлгөн талдоолорду эске алуу менен арыз берүүчү тарабынан билдирилген маселени жөнгө салуучу тиешелүү ченемдик укуктук актынын долбоорун иштеп чыга алат.

Конституциялык сот тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, төмөнкүдөй тыянактарга келди.

1. “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, Конституциялык соттун бул иш боюнча кароо предмети болуп Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн төмөнкүдөй мазмундагы «атасынын ысымы атасынын аты болот» деген сөздөр менен белгиленген ченемдик жобосу саналат:

«Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодекси»

63-статья. Баланын өз ысымын, атасынын атын жана фамилиясын алып жүрүүгө болгон укугу

2. Балага ысым ата-эненин (аларды алмаштырган адамдардын) макулдугу менен берилет, атасынын ысымы атасынын аты болот, же улуттук каада-салтты эске алып ыйгарылат.»;

«Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат» деген сөздөр менен билдирилген “Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын ченемдик жобосу жана төмөнкүдөй мазмундагы 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацы:

30-берене. Атын өзгөртүү

1.

2. Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат.

3.

Мында баланын атасынын аты ушул берененин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын талаптарына ылайык жазылат же болбосо көрсөтүлбөйт.».

Үйбүлө кодекси мыйзамда белгиленген тартипке ылайык кабыл алынып, “Эркин Тоо” гезитинин 2003-жылдын 5-сентябрындагы № 68-69 санында жарыяланып, Ченемдик укуктук актылардын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

“Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Мыйзам мыйзамда белгиленген тартипке ылайык кабыл алынып, “Эркин Тоо” гезитинин 2020-жылдын 7-августундагы № 62 санында жарыяланып, Ченемдик укуктук актылардын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык адам укуктары жана эркиндиктери ажыратылгыс жана алар ар бир адамга төрөлгөндөн баштап таандык. Алар абсолюттук, ажыратылгыс жана кимдир бирөөнүн кол

салуусунан мыйзам жана сот аркылуу корголгон деп таанылат (23-берененин 1-бөлүгү).

Мына ошондуктан Конституция адамдын негизги укуктарынын пайда болушун анын туулган учуру менен байланыштырат, бул алардын келип чыгышынын табигый табиятын фундаменталдык баалуулуктар катары чагылдырат, аларга, албетте, адамдын өмүрү, аброю, эркиндиги жана жеке кол тийбестиги, басмырлоого тыюу жана мыйзам алдында бардыгынын бирдейлиги кирет.

Бул конституциялык жоболорду ишке ашыруу үчүн жарандык мыйзамдар бардык жарандар үчүн мүлктүк жана мүлктүк эмес мүнөздөгү укуктарга ээ болуу жөндөмдүүлүгүн (укуктук жөндөмдүүлүгүн) бирдей тааныйт. Жеке мүлктүк эместердин катарына адамдын өзүнүн атын колдонуу укугу кирет.

Адамдын аты, бир жагынан, инсандын туулган учурдан тартып индивидуалдаштыруунун каражаты, экинчи жагынан анын укук субъекттүүлүгүнүн элементи жана үчүнчүдөн, субъективдүү жарандык укук болуп саналат. Ал эми атын индивидуалдаштыруу функциясына келсек, ал эч кандай кошумча мүнөздөмөлөргө муктаж эмес. Ысымды инсандын укук субъекттүүлүгүнүн элементи катары кароо субъективдүү жарандык укуктарды жана милдеттерди ишке ашыруу, субъекттин жеке мүлктүк эмес укуктарын, башка материалдык эмес бакубаттыгын жана мыйзам менен корголуучу таламдарын таануу, коргоо жана сактоо мүмкүнчүлүгү менен байланышкан деңгээлде жол берилет.

Ошол эле учурда атка болгон укук үй-бүлөлүк укуктук мүнөзгө ээ эмес. Атты ыйгаруу укугун атка болгон укук менен чаташтырбоо керек, анткени акыркысы өзүнүн мазмуну боюнча алда канча кеңири. Ата-эне гана эмес, башка адамдар жана мекемелер да ат коюуга укуктуу. Тактап айтканда, табылган баланын (ата-энеси белгисиз) аты туулгандыгы тууралуу күбөлүккө ички иштер органдарынын, камкорчулук жана көзөмөлчүлүк органынын же

медициналык уюмдун, тарбия берүү уюмунун же бала жайгаштырылган социалдык коргоо уюмунун кызмат адамынын көрсөтмөсү боюнча жазылат.

Атка болгон укук эки аспекти менен аныкталат: бардык балдардын атка болгон укугу жана тийиштүү түрдө каттоодон өтүү укугу жана инсандыгын, анын ичинде жарандыгын, атын жана тиешелүү үй-бүлөлүк мамилелерин сактап калуу укугу.

Баланын төрөлүшүн мамлекеттик каттоодо Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ысым ыйгаруунун төмөнкүдөй мүмкүн болгон варианттары каралат:

1. кыргыздын улуттук салты боюнча баланын фамилиясы эркек жынысындагы балдар үчүн «уулу» жана аял жынысындагы балдар үчүн «кызы» деп кошуу менен, же аларды кошпостон баланын атасынын аты боюнча жазылат. Бул учурларда балага баланын атасынын аты берилбейт. «Тегин» деген сөздү кошуу менен чоң атасынын аты боюнча, мында эркек жынысындагы балдар үчүн «уулу» жана аял жынысындагы балдар үчүн «кызы» деген сөздү кошуу менен ата-энелеринин каалоосу боюнча баланын атасынын аты кошуп жазылат. Түздөн-түз туугандык байланышын тастыктоочу документтери болгондо, же ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын архивинде алар болсо, ата-энелеринин каалоосу боюнча балага жети атасына чейинки ата-бабаларынын аты боюнча фамилия берилиши мүмкүн.

2) башка улуттагы адамдардын аттары менен фамилиялары алардын каалоосу боюнча алардын каада-салттарына ылайык көрсөтүлүшү мүмкүн;

3) баланын аты өзүнүн атын, фамилиясын жана атасынын атын көрсөтүү менен сакталып калган советтик система боюнча да берилиши мүмкүн.

Мында ата-энесинин фамилиялары ар башка болгондо баланын фамилиясы ата-энесинин макулдашуусу боюнча атасынын фамилиясы же энесинин фамилиясы боюнча жазылат. Баланын аты ата-энесинин макулдашуусу боюнча, ал эми атасынын аты атасынын аты менен жазылат. Эгерде энеси баланын атасы менен никеде турбаса жана баланын атасы экендиги аныкталбаса, баланын аты - энесинин көрсөтүүсү боюнча, атасынын

аты - энеси баланын атасы катары көрсөткөн адамдын аты боюнча (же болбосо көрсөтүлбөйт), баланын фамилиясы - энесинин фамилиясы боюнча, же болбосо энесинин атасынын аты боюнча жазылат («Жарандык абалдын актылары жөнүндө» Мыйзамдын 17-беренеси).

Адамдын аты, анын ичинде жеке аты, фамилиясы жана атасынын аты инсандын маанилүү жана ажырагыс компоненти болуп саналат жана фундаменталдык негизди алып жүрөт, улуттук жана индивидуалдык өзгөчөлүктү гана эмес, үй-бүлө менен байланышты да чагылдырат.

Демек, ысымдын өзүн-өзү сезе билүүдө жана иденттештирүүдө, ошондой эле мамлекет жана үй-бүлө сыяктуу коомдук институттарды колдоодо өз ара байланыштуу ролун эске алганда, адамдын аты адам үчүн да, мамлекет үчүн да маанилүү элемент болуп калат жана бул аспектиден алганда жеке идентификациялоо механизми индивидди социалдаштыруу процесси менен ажырагыс байланышта.

3. Негизги Мыйзам өзүнүн преамбуласында баштапкы принциптерди аныктайт, ага бардык кийинки конституциялык жоболор негизделип, ата-бабалардын салтына берилгендикти сактоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Алсак, Конституциянын 65-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасында адам укуктарын жана эркиндиктерин кемсинтпеген элдик нарк, салттар жана үрп-адаттар мамлекет тарабынан колдоого алынат.

Каада-салттар жана үрп-адаттар адеп-ахлактык, дүйнө таанымдык жана коомдо кеңири таралган башка көз караштар боюнча кыйла алгылыктуу болгон баалуулук мамилелеринин бекемделишин өбөлгөлөйт.

Салт – бул демейки коомдук мамилелерди бекемдөө аркылуу кандай болбосун социумдун өнүгүү фактору болуп саналат, муну менен коомдун бүтүндүгүн чагылдырат. Бул муундан-муунга өтүп келе жаткан руханий, адеп-ахлактык жана укуктук баалуулуктарды топтогон позитивдүү маданий-укуктук көрүнүш болуп саналат.

Ата теги, тукум куучулук жана үй-бүлөдөгү мүчөлүктү эркек линиясы аркылуу байкоого болот деген патрилиниялык концепцияны дүйнөнүн

көптөгөн маданияттарына мүнөздүү болгон салттуу социалдык көрүнүшкө таандык кылса болот. Бул концепция тукумдун эркек тукумундагы туугандык линиясына катыштыгын көрсөтүү максатын көздөйт жана баарыдан мурда улуттук иденттүүлүктү аныктоого багытталган.

Ошентип, кыргыздын улуттук каада-салты жана Кыргызстан элин түзгөн башка улуттардын каада-салттары боюнча ат коюу гана эмес, атасынын атын патрилиния боюнча, б.а., атасынын атынан, асырап алуучу өгөй атасынын, ата же эне жагынан чоң атасынын атын берүүнүн сакталган советтик системасы коомдук өнүгүүнүн бул этабында атка ээ болуунун табигый (салттуу) формасы катары бекиген.

4. Үй-бүлө, аталык, энелик жана балалык мамлекеттин коргоосунда турат (Конституциянын 20-беренеси), бул муундардын тынымсыз алмашуусун кепилдейт, алар генофондду жана улуттук иденттүүлүктү сактоонун шарты болуп саналат.

Балдарга кам көрүү, аларды тарбиялоо атанын да, эненин да бирдей укугу жана милдети (Конституциянын 26-беренесинин 2-бөлүгү).

Кыргыз Республикасынын аймагында үй-бүлө мамилелерин жөнгө салуучу негизги кодификацияланган ченемдик укуктук акт болуп Үйбүлө кодекси саналат, анда баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуунун, балдарды үй-бүлөдө тарбиялоонун артыкчылыктуулугун, алардын жыргалчылыгына жана өнүгүшүнө кам көрүүнүн, жашы жете электердин жана эмгекке жарамсыз үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарын жана кызыкчылыктарын талаптагыдай коргоону камсыз кылуунун негизги принциптери бекемделген.

Баланы өнүктүрүүдө, анын руханий керектөөлөрүн канааттандырууда үй-бүлөнүн өзгөчө ролу жана аны менен шартталган үй-бүлө институтунун конституциялык баалуулугу мамлекет тарабынан үй-бүлөлүк мамилелерди урматтоону жана коргоону талап кылат. Бала жашы жеткенге чейин социалдык жактан аялуу жана толук аракетке жөндөмдүүлүгү жок экендигин эске алуу менен, ал ата-энесинин (аларды алмаштырган адамдардын), коомдун жана мамлекеттин колдоосуна муктаж. Бул аспектиден мамлекет баланын

укуктарын коргоонун конституциялык кепилдиги катары чыгат.

Баланын инсан катары калыптанышы, анын психикалык, руханий жана адеп-ахлактык жактан калыптанышы бүткүл коомдун арымдуу өнүгүшү үчүн чоң мааниге ээ. Ушуга байланыштуу ата-энелерге мыйзамдык деңгээлде укуктардын жана милдеттердин зарыл көлөмү берилет, алар жеке мүнөздө жана татаал мазмунга ээ. Мында Үйбүлө кодекси ата-энелик укуктардын жол берилген чектерин так көрсөтөт, алар балдардын кызыкчылыктарына карама-каршы жүргүзүлбөшү керек (70-берененин 1-бөлүгү). Башкача айтканда ата-эненин укуктары жана милдеттери мүмкүнчүлүктөрдүн көлөмүн гана эмес, ошондой эле талаптагыдай жүрүм-турумдун ченемдерин да көрсөтөт. Ушуга байланыштуу балдардын таламдарына зыян келтирүү менен өз укуктарын жүзөгө ашырган ата-энелер үчүн мыйзамда белгиленген тартипте тиешелүү жоопкерчилик каралган.

Конституцияда бекитилген (27-берененин 2-бөлүгү) ар тараптуу мүнөздөгү баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуу принциби Баланын укуктары жөнүндө конвенциянын жоболору менен өз ара байланышта турат, алар ата-энелик бийликти өз алдынча чектөөнү болжолдойт жана ата-энелер баланын акылга сыярлык чечимдерди кабыл алуу тажрыйбасынын жана жөндөмүнүн жетишсиздигине байланыштуу баланын атынан чечим кабыл алышы керек экендигин таанууга негизделет.

Ата-энелик укуктарды ишке ашыруунун негизги принцибинен тышкары, Үйбүлө кодекси ата-энелер өз укуктарын жүзөгө ашырууда балдардын дене боюнун жана психикалык саламаттыгына, алардын адеп-ахлактык өнүгүүсүнө зыян келтирүүгө укугу жок экендиги жөнүндө конкреттүү көрсөтмөлөрдү камтыйт.

Ата-эненин укуктары ага тиешелүү милдеттер менен ажырагыс байланышкан, ансыз алар өз миссиясын аткара алышпайт. Мындай байланыштын болушу ата-эне менен баланын ортосундагы өз ара мамилелерге тиешелүү бардык укуктук ченемдердин өзөгүн түзөт.

Ошентип, баланын эң жакшы кызыкчылыктарын камсыз кылуу

принциби баланын бардык укуктарын толук масштабдуу ишке ашырууга жана анын ар тараптуу өнүгүшүнө багытталган, бул баланын дене бой, психологиялык, адеп-ахлактык жана руханий жактан бүтүндүгүн, анын кол тийбестигин камсыз кылууга жана анын адамдык кадыр-баркын көтөрүүгө бардык кызыкдар тараптардын жоопкерчиликти катышуусун болжолдойт.

Жогоруда баяндалгандарды эске алуу менен Конституциянын үй-бүлөнү, аталыкты, энеликти жана балалыкты коргогон беренелеринин маанисинде талашылып жаткан ченемдерди баалоодо бул конституциялык баалуулуктардын тең салмактуулугун издөөнүн негизинде баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуу фундаменталдык принциби жатат, бул балага карата ата-эненин кандай болбосун укуктары абсолюттук боло албайт дегенди билдирет.

5. Коомдун бардык мүчөлөрү бирдей шарттарга коюлушу керек болгон теңдештиктин конституциялык принциби ар дайым адилеттүү коомдук түзүлүштүн эң маанилүү идеалдарынын бири болуп келген жана болуп кала берет, ал эми эркектер менен аялдардын чыныгы тең укуктуулугу мыйзамдын үстөмдүгүнө негизделген демократиялык коомдун кыйла маанилүү элементи болуп саналат.

Эркектер менен аялдардын тең укуктуулугу – субъекттердин коом жана мамлекет үчүн бирдей мааниге ээ болуу даражасын, жарандар үчүн бирдей укуктардын, эркиндиктердин жана милдеттердин болушун, ошондой эле жынысына карабастан аларды ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүн чагылдырган, калыптанып калган коомдук мамилелерди мүнөздөгөн социалдык-укуктук көрүнүш.

Конституциялык контролдоо органы өзүнүн Чечимдеринде Конституциянын ченемдерине жана духуна таянып, мыйзам чыгаруучу өзүнүн ченем жаратуучу ишинде теңчилик жана басмырлоого жол бербөө принциптерин коомдогу социалдык адилеттүүлүк идеясынын билдирүүчүсү жана турмушка ишке ашыруучу катары так сактоого милдеттүү экендигин бир нече жолу белгилеген. Бул ачык-айкын зарыл учурларды кошпогондо, бардык

адамдар бирдей укуктук статусака ээ болушу керек, башкача айтканда, бирдей көлөмдөгү жана мазмундагы укуктарга, эркиндиктерге жана милдеттерге, ошондой эле аларды ишке ашыруунун жана коргоонун бирдей мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушу керек дегенди билдирет.

Үй-бүлөлүк укуктук мамилелерде гендердик теңчилик принциби эркектер менен аялдардын никеге турууга жана никеде болууга мыйзамдуу түрдө бекитилген бирдей укуктары менен гана билдирилбейт. Үй-бүлөдөгү теңчилик аялдардын да, эркектердин да кызыкчылыктарын, муктаждыктарын жана артыкчылыктарын эске алуу менен бирге үй-бүлөлүк мамилелерде маданий жана инсандык ар түрдүүлүктү таанууну билдирет. Бул принцип, албетте, балдарга карата ата менен эненин укуктарынын теңдигин, балдардын жашоосуна бирдей таасир тийгизүү, алардын жетилүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле социумга интеграциялоо үчүн зарыл болгон турмуштук тажрыйбанын топтомун алуусуна өбөлгө түзүү мүмкүнчүлүгүн болжолдойт.

Албетте, ата-энелик укуктар жана милдеттер ата-энелердин экөөнө тең бирдей таандык, бирок алар баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуу принцибине каршы келбеген өлчөмдө гана жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

Ушуга байланыштуу үй-бүлөлүк укуктук мамилелер сыяктуу сезимтал чөйрөдө юридикалык теңчиликтин конституциялык принцибин ишке киргизүү калыптанган үй-бүлөлүк жашоо ыңгайына орду толгус зыян келтириши мүмкүн болгон бардык тобокелдиктерди эске алуу менен кылдат ишке ашырылууга тийиш.

Баланын атын каттоодо патрилиниялык концепцияны карманган патриархалдык коомдун шартында балага атасынын атын да, энесинин атын да ыйгарууда ата-энелерге бирдей укук берүү баланын стигматизацияланышына алып келип, анын коомдо андан ары социалдаштырууга терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Ушуга байланыштуу, ата-энелерге мындай укукту берүү мүмкүндүгү баланын өнүгүшүнө жана анын инсан катары калыптанышына узак психологиялык жана кыйратуучу таасирин тийгизиши мүмкүн.

Мындай учурларда баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуу принциби баланын кызыкчылыктарынын мүмкүн болуучу бузууларды болтурбоонун превентивдүү механизми катары иштеши керек.

Ошентип, калыптанып калган салттарга жана баалуулуктарга, ата-энелердин ар бирине бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуунун конституциялык зарылчылыгынан баланын эң жакшы таламдарын камсыз кылуу принцибинин талашсыз артыкчылыгына негизделген талашылып жаткан ченемдердин колдонулушу тең укуктуулук жана жынысы боюнча басмырлоого тыюу салуу конституциялык принциптерин бузуу катары каралбашы керек.

5. Адам укуктары менен эркиндиктеринин башка конституциялык баалуулуктардан артыкчылыгы демократиялык, укуктук мамлекеттин принциптеринин бири болуп саналат.

Мурда белгиленгендей, конституциялык кепилдиктерге ылайык, укуктар жана эркиндиктер ажыратылгыс болуп саналат жана ар бир адамга төрөлгөндөн баштап (укук жөндөмдүүлүгү) таандык. Бирок жарандын бул укуктарды толук көлөмдө жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү (жарандык аракетке жөндөмдүүлүк) жашы жеткенде, башкача айтканда он сегиз жашка толгондо пайда болот (Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин 56-статьясынын 1-бөлүгү).

Жеке адамдын аракетке жөндөмдүүлүгү градациялык даражаларга ээ: толук жөндөмдүү жаран, аракетке жөндөмсүз жаран, аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген жаран. Акыркы категорияга он төрт жаштан он сегиз жашка чейинки жашы жете электер, он төрт жашка чейинки жашы жетпегендер, соттун чечими менен аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген деп табылган жашы жеткен жарандар кирет.

Толук аракетке жөндөмдүүлүк – инсандын мүлктүк жана жеке мүлктүк эмес мамилелер чөйрөсүндөгү эркиндигинин укуктук көрүнүшү катары, жарандын укуктун субъектиси катары юридикалык абалын билдирет жана анын укуктарга өз алдынча жана толук ээ болууга, аларды тескөөгө укуктук

жөндөмдүүлүгүн аныктайт, өзүнө жарандык милдеттерди түзүп, аларды аткарат жана жоопкерчилик субъектиси боло алат.

Жаранга бекитилип берилген бардык укуктар иш жүзүндө ашырылып, аракетке жөндөмдүүлүк укуктук мамилелердин чыныгы субъектиси болууга мүмкүндүк берет жана анын укуктук статусунун келип чыгышынын зарыл шарты катары чыгат.

Жарандын толук аракетке жөндөмдүүлүгүнүн негизги критерийи болуп, адамдын өз алдынча психологиялык процесске жөндөмдүүлүгү катары аныкталган, ага өз каалоосу боюнча жана өз кызыкчылыгында юридикалык аракеттерди эркин аткарууга мүмкүндүк берүүчү анын эрк жөндөмүнүн пайда болушу саналат.

Ошентип, толук аракетке жөндөмдүүлүккө ээ болуу менен жарандын эрк билдирүүсү инсандын эркиндигинин жана өз алдынчалыгынын, өз алдынча чечимдерди кабыл алуу жана аларды юридикалык системанын чегинде өз каалоосуна жана баалуулуктарына ылайык, тышкы таасирлерге жана коомдук күтүүлөргө карабастан ишке ашыруу жөндөмдүүлүгүнүн көрүнүшү катары каралышы мүмкүн.

Эрк эркиндиги башка адамдарга зыян келтирбесе жана мыйзамдарды бузбаса, өзүнүн акылга сыярлык ишенимдерине жана каалоолоруна ылайык аракеттенүүнү түзөт. Адамдын акыл-эстүүлүгүнө жана өзүнүн иш-аракети үчүн жоопкерчилигине түздөн-түз байланыштуу болгон бул эркиндик ага жеке өзү үчүн талашсыз баалуулукка ээ болгон кызыкчылыктарына жетүү үчүн тоскоолдуксуз ички өз алдынча чечим чыгаруу мүмкүнчүлүгүн берет.

Ошентип, адамдын жалпы жана универсалдуу мүнөзгө ээ болгон эрки ар кандай адамга мүнөздүү, инсандын ажырагыс, табигый касиети болуп саналат жана анын субъективдүү юридикалык укугу катары мүнөздөлөт.

Укуктук концепция катары жарандын атын өзгөртүү укугу Кыргыз ССРинин Нике жана үй-бүлө жөнүндөгү кодексинде 1969-жылы эле бекитилген. Бул укуктун регламентациясы ага он алты жашка чыкканда эле өз кызыкчылыгында ниетин ишке ашырууга мүмкүндүк берген.

Фамилияны, атын, атасынын атын өзгөртүүнүн негизги себептери болуп, ар-намысына жана кадыр-баркына доо кетирген фамилиясынын, атын, атасынын атын айтуунун кыйынчылыгы, арыз ээсин тарбиялаган өгөй атанын (өгөй эненин) фамилиясын алып жүрүүнү каалоо, эгерде асырап алууну жол-жоболоштурууга мүмкүн болбогондо, өгөй атанын атын алып жүрүүнү каалоосу, эгерде атасы (энеси) арыз ээсин тарбиялоого катышпаса, атасынын (энесинин) фамилиясын алып жүрүүнү каалоосу, эгерде ата-энеси аны тарбиялоого катышпаса чоң атасы же чоң энесинин же арыз ээсин тарбиялаган башка адамдын фамилиясын алып жүрүүнү каалоосу. Ошол эле учурда салттуу баалуулуктарды эске алуу менен атасынын атын өзгөртүүгө эркектин атын колдонуу менен гана уруксат берилген. Бул укуктук жөнгө салуу модели бүгүнкү күнгө чейин сакталып келет.

Ошол эле учурда, өзгөчө мамилени жана калыптанган коомдук мамилелерге төп келбеген мыйзамдык чараларды кабыл алууну талап кылган, бирок юридикалык чечүүгө муктаж өзгөчө турмуштук кырдаалдарды чечүүчү өзгөчө учурларды жокко чыгарууга болбойт.

Кеп турмуштук трагедияларды башынан өткөргөн жана психологиялык же дене боюнун травмасын алган, же сот актысы менен тастыкталган алардын жашоосундагы атасынын ролуна байланыштуу башка терс турмуштук тажрыйбасы бар, ушул себептен улам атасынын атынын болушу моралдык жактан азап тартууга алып келип, өзүнүн толук ысмынын элементи катары эркектин атын кабыл албаса, толук аракетке жөндөмдүүлүгүнө жеткенде жалпы кабыл алынган стандарттарды кармангандар менен башка көз карашты кармангандардын ортосундагы теңсиздикке жол бербөө, ошондой эле ысымын колдонууда жыныс белгиси боюнча басмырлоочу элементтердин киргизбөө үчүн атасынын аты менен энесинин атынын ортосунда тандоо укугуна ээ болууга тийиш.

Мындай укук орун алган аныктыкка объективдүү баа берүүгө жана ага адекваттуу чара көрүүгө, өзү жасаган аракеттери жана өзүнүн чечимдери үчүн

жооп берүүгө толук жөндөм пайда болгон жашы жеткен адамда гана пайда болоорун өзгөчө белгилей кетүү керек.

Мындай укуктук жөнгө салуунун киргизилиши калктын өзгөчө жана анча көп бөлүгүнө гана таасир этиши мүмкүн экендигине карабастан, мыйзамдар бул категориядагы жарандарга өздөрүнүн көз караштарына жана ынанымына ылайык мындай мүмкүнчүлүктү берген укуктук жоболорду камтууга тийиш, бул Конституция менен кепилденген инсандын эркиндигинин деңгээлинин көрсөткүчү болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, Конституциялык сот кыргыздын улуттук каада-салттары боюнча ат коюунун тартиби («уулу, кызы, тегин» көрсөтүү менен) сот тарабынан каралбаганын жана өзгөрүүсүз кала тургандыгын белгилейт.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4 жана 5-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 48, 49, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

Ч Е Ч Т И:

1. «Атасынын ысымы атасынын аты болот» деген сөздөр менен баяндалган Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосу, «Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат» деген сөздөр менен баяндалган “Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын ченемдик жобосу, 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 1, 2, 4, 5-бөлүктөрүнө, 24-беренесинин 1,

3-бөлүктөрүнө, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети теңдештик жана жыныс белгиси боюнча басмырлоого тыюу салуу принциптерин бузууга шарттарды түзүүчү матроним (апасынын аты) институтунун жана аракетке жөндөмдүү жарандын атасынын аты менен апасынын атынын ортосунда тандоо укугунун жоктугу менен билдирилген талашылып жаткан ченемдерди текшерүүнүн алкагында табылган укуктук боштукту толтурууга багытталган тийиштүү өзгөртүүлөрдү колдонуудагы укуктук жөнгө салууга киргизсин.

3. Чечим акыркы жана даттанууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

4. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бардык аймагында аткарылууга тийиш.

5. Бул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларына, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтына жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында” жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ